

2005-09-05

Justitiedepartementet
Enheten för familjerätt och allmän förmögenhetsrätt

Betänkandet Vårdnad, boende, umgänge - Barnets bästa, föräldrars ansvar (SOU 2005:43)

Allmänt

Det remitterade betänkandet innehåller många välgrundade förslag och synpunkter och framstår i allt väsentligt som ägnat att ligga till grund för lagstiftning. I den mån inte annat sägs i det följande tillstyrker tingsrätten utredningens förslag.

Barnet i fokus (avsnitt 3)

Barnets bästa (avsnitt 3.2)

Enligt 6 kap. 2 a § föräldrabalken gäller att *barnets bästa* skall komma i *främsta rummet* vid alla beslut som rör vårdnad, boende och umgänge. Utredningen har funnit att kritik riktats mot domstolar och socialnämnder som går ut på att det snarare är föräldrarnas intressen som tillgodoses. Utredningen föreslår därför en ändrad formulering som innebär att bedömningen av frågorna skall ske *enbart utifrån vad som är bäst för barnet*. Någon ändring i sak synes den föreslagna formuleringen inte innebära men utredningen pekar på ett behov av att tydliggöra att det är barnets intressen som skall stå i fokus och inget annat. Enligt tingsrättens uppfattning medför redan den nuvarande formuleringen att domstolens avgöranden fokuserar på vad som är bäst för barnet. Tingsrätten har inte heller något att anmärka på de utredningar som inhämtas från socialnämnderna. Tingsrätten har emellertid inte något att erinra mot att barnperspektivet ytterligare tydliggörs genom den föreslagna formuleringen.

Vårdnad (avsnitt 4)

Bedömningen av när gemensam vårdnad är till barnets bästa skall vara nyanserad och inte bygga på presumtioner (avsnitt 4.2.1), Samarbetssvårigheter (avsnitt 4.2.2), Familjevåld (avsnitt 4.2.3)

För närvarande gäller att det är önskvärt att föräldrarna tar ett gemensamt ansvar för barnet och själva kommer överens om hur olika frågor skall lösas eftersom detta i de flesta fall är till barnets bästa. Detta har kommit till uttryck i rättsfallet NJA 1999 s. 451 där högsta domstolen funnit att lagstiftningen förutsätter att gemensam vårdnad

normalt är till barnets bästa och att vårdnaden skall anförtros en förälder ensam endast när det framkommer särskilda omständigheter som talar mot gemensam vårdnad eller om båda föräldrarna motsätter sig gemensam vårdnad. Högsta domstolen har i ett senare avgörande, NJA 2000 s. 345, givit exempel på vad som kan utgöra en sådan särskild omständighet som gör att en förälder är olämplig som vårdnadshavare. De exempel som nämns är dels att föräldern gjort sig skyldig till våld mot barnet eller den andra föräldern, dels att konflikten mellan föräldrarna är så svår och djup att det är omöjligt för dem att samarbeta i frågor som rör barnet.

I utredningen anges som grundinställning att det inte kan råda någon tvekan om att gemensam vårdnad i de allra flesta fall är en ur barnets synvinkel mycket bra vårdform men att det vid samtal med familjerättssekreterare, advokater och domare har framförts uppfattningen att domstolar beslutar om gemensam vårdnad mot en förälders vilja i lite för många fall.

I utredningen framförs att det är en grundläggande förutsättning för gemensam vårdnad att föräldrarna kan samarbeta med varandra, respektera varandra och inte använda den gemensamma vårdnaden som en maktkamp för att fortsätta den egna konflikten. Detta innebär inte att föräldrarna måste vara överens i alla frågor som rör barnet men att föräldrarna måste kunna hantera sina delade meningar på ett sätt som inte går ut över eller skadar barnet.

Utredningen utmynnar i ståndpunkten att det inte bör vara någon presumtion för vare sig den ena eller andra vårdformen när en förälder motsätter sig gemensam vårdnad och att det inte behöver framkomma särskilda omständigheter som talar emot gemensam vårdnad för att denna vårdform inte skall komma till användning. Bedömningen skall i stället göras nyanserad och grundas på vad som kan antas vara bäst för barnet just i det fall som är föremål för prövning. Om den förälder som motsätter sig gemensam vårdnad anför vägande skäl för sin ståndpunkt är det ofta lämpligt att inte gå emot den förälderns vilja.

Utredningen föreslår att det i 6 kap. 5 § föräldrabalken — i likhet med den föreslagna ändringen av 6 kap. 2 a § föräldrabalken — betonas att det *enbart* är barnets bästa som skall vara avgörande för valet av vårdform samt att gemensam vårdnad *endast* får beslutas om det kan antas att föräldrarna kan samarbeta i frågor som rör barnet.

De ståndpunkter som kommit till uttryck Högsta domstolens ovan nämnda avgöranden har naturligtvis fått genomslag i praxis. Tingsrätten delar utredningens uppfattning att gemensam vårdnad kan vara en mindre lämplig vårdform även om konflikten mellan föräldrarna är på en lägre nivå. Det är ur ett barnperspektiv inte lämpligt att genom ett avgörande om gemensam vårdnad ha förhoppning om att man därigenom kan framtvunga ett samarbete. Föräldrarna måste därför redan vid tidpunkten för domstolens avgörande ha kunnat uppvisa ett tillfredsställande samarbete. Tingsrätten ansluter sig därför till utredningens förslag.

Automatisk prövning av vårdnadsfrågan m.m. (avsnitt 4.3)

Tingsrätten ansluter sig till utredningens resonemang om hur hanteringen skall ske när socialnämnden får kännedom om omständigheter som tyder på att barnet kan fara illa. Tingsrätten instämmer vidare, främst med hänsyn till att barnet inte utsätts för fler processer än vad som är absolut nödvändigt, i utredningens slutsats att dagens

reglering om att endast föräldrarna eller socialnämnden är behöriga att föra talan om överflyttning av vårdnaden bör behållas.

Vårdnadens innebörd, bestämmanderätten (avsnitt 4.4)

En vårdnadshavare har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Vid gemensam vårdnad har domstol möjlighet att besluta i frågor om barnets boende, umgänge, resekostnader och underhållsbidrag. I övrigt förutsätts att vårdnadshavarna kan enas i frågor som rör barnet. Vissa av dessa frågor avser den dagliga omvårdnaden och kan bestämmas av den förälder som barnet är hos. Frågor som inte hör till den dagliga omvårdnaden skall vårdnadshavarna vara överens om. Kan föräldrarna inte enas innebär det i princip att en åtgärd inte kan genomföras.

I utredningen redovisas vissa frågor som vårdnadshavarna måste besluta gemensamt om, exempelvis barnets boende och val av skola. Utredningen pekar på de särskilda problem som kan uppstå när det gäller barnets behov av hälso- och sjukvård eller andra insatser.

En fråga som utredningen har övervägt är om man närmare borde reglera vad som mera exakt skall anses ingå i bestämmanderätten. Utredningens slutsats är att reglerna om bestämmanderätten vid gemensam vårdnad inte bör ändras men att barnet måste ges möjligheter till hälso- och sjukvård och andra stödinsatser även om en vårdnadshavare motsätter sig detta. Utredningen anser emellertid att sistnämnda fråga måste utredas närmare. Slutsatsen synes i huvudsak grunda sig på att det är tveksamt om det föreligger ett behov av en sådan reglering, att frågan är svår att detaljreglera och att behovet av förändrade regler minskar genom att förutsättningarna för en gemensam vårdnad stramas upp.

Tingsrätten ansluter sig till utredningens bedömning av de nu aktuella frågorna. Det är viktigt att barnet tillförsäkras rätt till hälso- och sjukvård och andra stödåtgärder och att frågan utreds närmare.

Tilläggsdirektiv avseende bestämmanderätten (avsnitt 4.5)

Utredningen har lämnat förslag på hur en reglering kan utformas som underlättar hanteringen av problem när det gäller beslutsfattande vid gemensam vårdnad. De alternativ som har undersökts är

- att utöka möjligheterna till tvistelösning i domstol av frågor som inryms i vårdnaden,
- att ge domstol möjlighet att dela upp vårdnadshavarnas uppgifter mellan föräldrarna, alternativt att annan myndighet kan utses för att besluta när föräldrarna inte kan enas och
- att det i lag anges när en vårdnadshavare har rätt att besluta ensam.

Utredningen diskuterar först frågan om lagstadgad kompetensfördelning mellan föräldrarna och nämner som exempel att boföräldern kan ges rätt att ensam besluta i vissa frågor, bl.a. rätt att besluta om flytt inom landet och val av skola. Utredningen pekar emellertid på vissa problem med lagreglerad kompetensfördelning, bl.a. att man därigenom urholkar den gemensamma vårdnaden, att det med största sannolikhet rent generellt skulle medföra flera konflikter mellan föräldrarna och att en lagreglering inte främjar ambitionerna att föräldrarna skall samarbeta i aktuella frågor.

När det gäller de särskilda problem som kan uppstå vid hälso- och sjukvård anger direktiven en möjlighet att varje vårdnadshavare ges rätt att bestämma själv. Utredningen anser emellertid inte att detta är någon bra lösning eftersom detta exempelvis kan leda till behandling men på olika ställen med motverkande och rent av skadliga följder.

Utredningen behandlar vidare möjligheterna till tvistelösning i domstol, antingen genom att domstolen fattar ett materiellt beslut i en tvistefråga eller att domstolen beslutar om en kompetensfördelning mellan föräldrarna. När det gäller det första alternativet pekar utredningen på att vissa frågor inte lämpar sig för en domstolsprövning, exempelvis val av skola med särskild pedagogisk, kulturell eller religiös inriktning och val av olika behandlingsalternativ inom hälso- och sjukvården. Vidare kan en möjlighet till tvistelösning medföra att föräldrarna vänder sig till domstol i stället för att försöka enas i frågor kring barnet. Det finns risk för återkommande processer. Det kan också medföra att beslut måste prövas om på grund av ändrade förutsättningar.

En modell där domstol kan fördela kompetensen mellan föräldrarna kan leda till att föräldrarna blir överens om de flesta frågor som rör barnet men där en av föräldrarna dock kan godta att den andra föräldern får ensam beslutanderätt i en viss fråga. Utredningens inställning är att inte heller detta är lämpligt eftersom den grundläggande utgångspunkten är att gemensam vårdnad förutsätter att föräldrarna kan samarbeta i frågor som rör barnet och bedömningen skall göras utifrån ett barnperspektiv. Om inte denna förutsättning föreligger saknas förutsättningar för gemensam vårdnad.

När det gäller frågan om det skall vara domstol eller någon annan myndighet som skall bestämma vid en tvist i nu aktuella frågor anser utredningen att detta bör vara en fråga för domstol.

Så som framgår ovan delar tingsrätten utredningens uppfattning att reglerna om bestämmanderätten inte bör ändras. De farhågor som utredningen pekar på skall inte underskattas och en reglering synes motverka den övergripande tanken att föräldrarna skall kunna samarbeta när det gäller viktigare frågor som rör barnet. Om det som en förutsättning för gemensam vårdnad införs ett krav på att föräldrarna kan samarbeta i frågor som rör barnet blir förutsättningarna för gemensam vårdnad tydligare för föräldrarna. Förutsättningen skall föreligga vid tidpunkten för domstolens avgörande. Detta kan eventuellt medföra att föräldrarna lättare inser vikten av att enas för barnets bästa och bortser från de rent personliga intressena. Detta framstår som en klart bättre modell än att som för närvarande gemensam vårdnad i många fall får gälla även vid samarbetssvårigheter med en förhoppning om att föräldrarna genom domen tvingas till samarbete.

Boende (avsnitt 5)

Möjligheterna för domstol att vägra att upplösa den gemensamma vårdnaden och förordna om gemensam vårdnad mot en förälders vilja har medfört att man öppnat möjligheten till tvistelösning av boendefrågan, som inryms i vårdnaden.

För att undanröja eventuella tveksamheter föreslår utredningen att det i lagtexten anges att domstolen har möjlighet att besluta om växelvis boende. Utredningen redo-

gör sedan för de omständigheter som bör föreligga vid ett växelvis boende. Som en grundläggande förutsättning anges att föräldrarna kan samarbeta om barnets vårdnad vilket bl.a. innefattar att föräldrarna kan hantera det växelvisa boendet på ett flexibelt sätt. Vidare anges att föräldrarna måste bo förhållandevis nära varandra. Utredningen har vid undersökningar kunnat konstatera att växelvis boende mot en förälders vilja tillämpas med försiktighet. Det framhålls vidare att boendefrågan är en fråga som barnet många gånger kan ha en klar och bestämd uppfattning om.

Tingsrätten har inte något att erinra mot att lagtexten förtydligas. Tingsrätten ansluter sig till vad utredningen anfört när det gäller de omständigheter som skall ligga till grund för bedömningen. Boendefrågan kan endast aktualiseras när föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet. Den grundläggande förutsättningen — att föräldrarna kan samarbeta kring barnet — är inte tänkt att framgå av lagtexten men får ändå förutsättas föreligga då föräldrarna har gemensam vårdnad. Nuvarande praxis i vårdnadsmål som rör frågan om gemensam vårdnad (där gemensam vårdnad framstår som en huvudregel) kan möjligen ha lett till att det varit svårare att få dom på ett växelvis boende än gemensam vårdnad. Utredningens lagförslag om förutsättningarna för gemensam vårdnad och vad man uttalat vid växelvis boende medför att den grundläggande förutsättningen för såväl gemensam vårdnad som växelvis boende sammanfaller. Om föräldrarna har gemensam vårdnad och en av föräldrarna väcker talan endast i boendefrågan kan detta medföra att utredningen i målet visar att föräldrarna inte kan samarbeta kring barnet i sådan omfattning som förutsätts vid växelvis boende. Om inte någon av föräldrarna då framställer yrkande i vårdnadsfrågan, vilket i och för sig torde kunna ske formlöst (RH 2004:69), kommer vårdnadsfrågan inte att prövas. Skall föräldrarna under sådana förhållanden anses vara ense i vårdnadsfrågan och som då skall tas till intäkt för att gemensam vårdnad trots allt är till barnets bästa? Det bör därför under det fortsatta lagstiftningsarbetet ytterligare klargöras förhållandet mellan den grundläggande förutsättningen för gemensam vårdnad respektive växelvis boende. Det bör övervägas om inte principen bör vara att vårdnadsfrågor och boendefrågor alltid skall upptas i ett sammanhang.

Umgänge (avsnitt 6)

Barnet har rätt till umgänge med den förälder som det inte bor tillsammans med. Det är tveksamt om det för närvarande finns möjlighet att besluta om annan kontakt än direkt umgänge. Däremot finns möjlighet att besluta om villkor för umgänget för att det skall fungera, exempelvis kontaktperson eller var umgänge får ske.

Utredningen föreslår att lagtexten uttryckligen anger

- att ett beslut om umgänge eller annan kontakt än umgänge *enbart* skall grunda sig på vad som är bäst för barnet, att det är en möjlighet att förordna om *annan kontakt* än direkt umgänge, exempelvis genom kontakt via telefon, brev eller e-post, att rätten kan förordna att en person (*umgängesstöd*) medverkar vid umgänget,
- att socialnämnden alltid skall ges tillfälle att *yttra sig* i frågan om umgängesstöd, att rätten även får förordna om *annan lämplig åtgärd* om barnet har behov av det, exempelvis att umgänge sker på en öppen förskola och
- att socialnämnden har rätt *att föra talan* om umgänge och annan kontakt än umgänge mellan barnet och en förälder.

Tingsrätten delar utredningens uppfattning att det finns behov av att klargöra ramarna för hur ett beslut kan utformas när det gäller kontakten mellan barnet och en förälder. Det torde finnas situationer där det finns behov av att kunna meddela beslut om indirekt umgänge och där detta kan vara "inkörsporren" till ett direkt umgänge. — Det är högst rimligt att socialnämnden bereds tillfälle att yttra sig innan rätten tar beslut om umgänge med umgängesstöd eftersom rättens beslut i annat fall kan vila på felaktiga förutsättningar och därmed inte kan genomföras. I utredningen anges att socialnämnden skall yttra sig om den har möjlighet att ställa upp med umgängesstöd på det sätt och de tider som rätten har för avsikt att besluta om. Det kan ifrågasättas om det verkligen behövs en så preciserad fråga till socialnämnden eller om detta ens är praktiskt genomförbart. Det borde vara tillfyllest att rätten klargör för socialnämnden att frågan om umgängesstöd har blivit aktuell och att socialnämnden redogör för vilka resurser som finns att tillgå. En sådan kontakt bör rimligen tas inför ett sammanträde och/eller huvudförhandling så att parterna och rätten i god tid får kännedom om situationen och därmed också kan ta hänsyn till nämndens upplysningarna när frågan diskuteras. — När det gäller möjligheten till *annan lämplig åtgärd* är det något oklart om ett beslut kan avse enbart en sådan åtgärd eller om det endast kan utgöra ett komplement till ett umgängesstöd. — Ur ett barnperspektiv synes det rimligt att socialnämnden får talerätt i en fråga om umgänge mellan barnet och en förälder eftersom det inte går att framtvunga att någon av föräldrarna väcker en sådan talan. I detta sammanhang bör övervägas om det inte av lagtexten bör framgå att även den förälder som barnet bor hos har rätt att föra talan om att den andra förälderns rätt till umgänge skall begränsas (RH 2000:99).

För närvarande gäller att endast socialnämnden är behörig att föra talan om barnets umgänge med annan än en förälder. Utredningen anser bestämmelsen bör behållas och anför som skäl härför främst att det är av största vikt att barnet inte utsätts för fler processer, att det finns avgränsningsproblem beträffande gruppen taleberättigade och att det kan bli orimliga konsekvenser för barnet genom att det skulle kunna få hela sin tillvaro inrutad av umgängesscheman om inte någon samordning sker. Tingsrätten delar till fullo utredningens uppfattning i denna fråga.

Risken för att barnet far illa (avsnitt 7)

Utredningen pekar på risken för att nuvarande formulering av 6 kap. 2 § a § andra stycket föräldrabalken leder till en tillämpning som innebär att barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna väger över risken för att barnet far illa. I bestämmelsens nuvarande lydelse anges nämligen att det vid bedömningen av vad som är barnets bästa skall *fästas särskilt avseende* vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Därefter anges att risken för att barnet utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa *skall beaktas*.

Utredningen framhåller att en grundläggande utgångspunkt måste vara att alla barn under alla omständigheter har en absolut rätt att aldrig någonsin behöva bli utsatt för våld, övergrepp eller annan kränkande behandling av en förälder och att inget annat intresse kan rättfärdiga en sådan behandling. Mot denna bakgrund föreslår utredningen att bestämmelsen formuleras om så att det tydliggörs att risken för att ett barn far illa alltid skall komma i främsta rummet vid bedömningen av vad som är till barnets bästa. Enligt tingsrättens mening är det lämpligt att bestämmelsen formuleras om på det sätt utredningen föreslår för att ytterligare förtydliga barnperspektivet.

Utredningen framhåller att domstolen alltid måste bedöma och bemöta påståenden om övergrepp, att påståendena inte får avfärdas som samarbetssvårigheter mellan föräldrarna och att det i varje enskilt fall måste göras en riskbedömning av barnets situation. Utredningen redogör sedan för hur en sådan prövning bör ske, dels när det gäller frågan huruvida det förekommit några övergrepp, dels vilken risk för barnet som kan föreligga. Som framgår av redogörelsen är detta en mycket svår uppgift för domstolarna särskilt i de fall där det inte föreligger någon fallande dom i ett brottmål utan ord står mot ord. Utredningens redogörelse är naturligtvis inte uttömmande i denna fråga men kan tjäna som vägledning för en mera strukturerad hantering av påståenden om övergrepp.

I detta avsnitt föreslår utredningen avslutningsvis att det i lagtexten anges att den som utför utredningar alltid skall lämna förslag till beslut om detta inte är olämpligt eller obehövligt. Tingsrättens erfarenhet är att detta nästan alltid görs varför behovet av en lagreglering kan ifrågasättas. Om en sådan bestämmelse kan leda till en mera enhetlig utformning av utredningarna har tingsrätten ingen erinran mot förslaget.

Barnets rätt att komma till tals och påverka (avsnitt 8)

Barnets inställning (avsnitt 8.2)

Tingsrätten kan inte se att förslaget utbyte av lokutionen "barnets vilja" mot "*barnets inställning*" i 6 kap. 2 b § föräldrabalken skulle fylla någon egentlig funktion. Vad som anförs i motiven innebär inte heller någon klar förändring i förhållande vad som gäller idag. Om bytet av lokution skulle ge sådana föreställningar kan det till och med vara vilseledande. Till förmån för utredningens förslag kan å andra sidan noteras att lokutionen "barnets inställning" förekommer i föräldrabalkens text redan nu, nämligen i 6 kap. 19 §.

Tingsrätten har inget att invända mot vad som anförs om vikten i allmänhet av att uttröna barnets inställning, om barnet vill berätta om den, och detta utreds oftast redan nu förtjänstfullt, i vårdnadsutredningar, ungefär på det sätt som rekommenderas enligt tingsrättens erfarenhet. Det egentliga problemet, vilket även tas upp i utredningen, är barnets svåra situation, och frågan om lämpligheten av att lägga det tunga ansvar som ett val mellan två föräldrar innebär på ett litet barn, som är helt beroende av dessa. Det kan härvid påpekas att det snarare är regel än undantag att föräldrarna åberopar att barnet för dem uttryckt önskemål om att bo hos honom eller henne, vilket ofta torde vara sant och speglar barnets dilemma. Detta är en mycket svår fråga i vilken mån man bör försöka pressa fram ett ställningstagande från barn eller ej. Det är således inte så enkelt som framskymtar i utredningen. Uttalanden om att barnet är "expert" och att det gäller att finna "optimala lösningar" vittnar om ett allför statiskt synsätt. Det är ju i själva verket fråga om ett dynamiskt förlopp, där man måste hantera två föräldrar i kris, som medvetet eller omedvetet utövar påtryckningar mot sitt barn. Svårigheterna att tolka barnets inställning, vilket berörs på s 213 i utredningen, är därför ofta det stora problemet. Dessa problem är större vid fastställande av avtal än vid vårdnadsutredningar och speciellt svåra vad gäller snabbyttranden, på grund av att socialnämnden då ofta har mindre kännedom om familjen och barnen ifråga än vid vårdnadsutredningar. En felaktig eller oklar uppgift, som läggs till grund för beslut, kan göra stor skada.

Snabbupplysningar och barnets inställning (avsnitt 8.6 och 10.2)

Det är ett välkänt faktum att interimistiska beslut i många fall måste fattas på ett relativt bräckligt beslutsunderlag, samtidigt som besluten i praktiken ofta får stor betydelse för hur den fråga som målet gäller (vårdnad, boende etc.) slutgiltigt skall lösas. Det är därför viktigt att domstolens underlag för det interimistiska beslutet är så bra som möjligt. Samtidigt är det ofta fråga om situationer - framför allt när det gäller boende och umgänge - där det för barnets egen skull krävs snabba beslut. Det är i sådana fall inte möjligt att inom tillräckligt kort tid åstadkomma ett fullödigt beslutsunderlag. Ekvationen blir olöslig. Som utredningen själv är inne på blir det i många fall domarens intryck av föräldrarna vid den muntliga förberedelsen och parternas argumentation vid det tillfället som blir det huvudsakliga underlaget för det interimistiska beslutet.

Utredningen konstaterar att det finns en stor skillnad mellan olika kommuners ambitionsnivå när det gäller snabbyttranden, och man vill åstadkomma en större jämnhet. Denna grundtanke ställer sig tingsrätten helt bakom. Beslutsunderlagets kvalitet skall inte vara beroende av i vilken kommun barnet bor. Frågan är dock var den nya nivån bör ligga. Utredningen föreslår att socialnämnden alltid skall höra föräldrarna, samtidigt som man (s. 243 m) konstaterar att det vid ett sådant samtal nog inte kommer fram mer än vad tas upp i domstolen vid den muntliga förberedelsen.

Enligt tingsrättens uppfattning skulle uppgifter från föräldrarna i snabbyttranden vara av värde främst för att kunna bedöma barnens situation och för att kunna avgöra om det är lämpligt att höra dem inför snabbyttrandet och bedöma hur detta i så fall bör ske. Socialnämnden måste rimligen få information om föräldrarna för att kunna bedöma dessa frågor. Detta innebär emellertid ett betydande merarbete för socialnämnderna i förhållande till nuläget, då oftast endast registeruppgifter lämnas till tingsrätten i snabbyttranden och inga som helst samtal förekommer med föräldrar eller barn.

Med hänsyn till att tingsrätten inte är skyldig att fatta något interimistiskt beslut vid den första muntliga förberedelsen även om detta yrkas av parterna, och sådana beslut enligt tingsrättens uppfattning kommer att bli relativt ovanliga, ifrågasätter tingsrätten om det är rimligt att det normala är att barnen och därmed även föräldrarna skall höras före avgivande av snabbyttrande. Det kan naturligtvis i vissa fall stå klart för tingsrätten redan då snabbyttrandet begärs att detta är nödvändigt, och då kan ju tingsrätten särskilt begära att samtal sker med föräldrar och barn. Om så inte är fallet bör ett snabbyttrande enligt tingsrättens uppfattning liksom för närvarande normalt endast innefatta registeruppgifter. Om man sedan vid den muntliga förberedelsen kommer fram till att ett interimistiskt beslut är nödvändigt och att barnet bör höras, kan domstolen begära in i ett kompletterande snabbyttrande och då särskilt ange i begäran att barnet hörs och även lämna närmare direktiv till socialnämnden. Rätten kan därpå fatta ett interimistiskt beslut med detta kompletterande underlag, eventuellt vid en ny muntlig förberedelse. Detta torde inte innebära någon större tidsutdräkt och inte behöva ske särskilt ofta.

Detta innebär att tingsrätten avstyrker förslaget i 6 kap. 20 § andra stycket sista meningen föräldrabalken om socialnämndens beslutsunderlag inför ett snabbyttrande. I stället bör principen vara att ett snabbyttrande normalt innefattar endast en redovisning av tidigare kännedom om parterna och barnen samt att samtal med föräldrar och barn genomförs endast om domstolen särskilt begär det.

Vårdnadsutredningar och barnets inställning (avsnitt 8.7)

Vad gäller hörande av barnen vid *samarbetssamtal* måste detta i hög grad bero på situationen och föräldrarnas inställning samt även vad samtalen i första hand syftar till. Tingsrätten konstaterar att någon lagreglering av denna fråga heller inte föreslås.

Samförståndslösningar och tidsbegränsade avtal (avsnitt 9)

Tingsrätten delar helt de synpunkter som framförs om vikten av samförståndslösningar och anser att tidsbegränsade avtal hos socialnämnder i vissa fall kan vara en väg att få tveksamma föräldrar att våga pröva en lösning som bedöms lämplig av socialnämnden.

Domstolars och socialnämnders beslutsunderlag (avsnitt 10)

Tingsrättens synpunkter angående *snabbupplysningar* har tagits upp ovan under avsnitt 8.

Tingsrätten instämmer i att *vårdnadsutredningar* bör utmyнна i ett *förslag till beslut* om det inte är olämpligt, vilket enligt tingsrättens erfarenhet är fallet redan idag. Detta kan ofta öppna nya möjligheter till samförståndslösningar, eftersom parterna inser att socialnämndens förslag kommer att beaktas av tingsrätten vid en eventuell framtida dom. Tingsrätten har inte några generella invändningar mot vårdnadsutredningars innehåll och har heller inte haft några problem att tolka innebörden av socialnämnders förslag.

Det går enligt tingsrättens uppfattning inte att ge bestämda regler om *tidsåtgång* för vårdnadsutredningar. De ingår som moment i en process, som måste tillåtas ta viss tid, om den innebär att föräldrarna successivt kommer överens eller i vart fall blir i stånd att ta allt större ansvar för sina barn. En snabb dom, som inte accepteras av föräldrarna, är sällan en god lösning för barnen. Om inga möjligheter till en samförståndslösning längre föreligger är det självklart bra om vårdnadsutredningen bedrivs snabbt, och det är då endast fråga om vilka utredningsresurser som står kommunen ifråga till buds.

Förslaget avseende *sekretess* tillstyrks.

Domstolsprocessen (avsnitt 11)

Domarens förlikningsverksamhet (avsnitt 11.1.1)

Tingsrätten kan i mångt och mycket instämma i det som anförs i detta avsnitt. Det är viktigt att domaren är engagerad för en samförståndslösning och själv är aktiv för att se var problemen ligger och var möjligheterna till lösningar finns. Samtidigt är det så

att möjligheterna till samförståndslösningar ytterst är beroende av de människor som är involverade. Domare är olika som människor, och somliga är helt enkelt duktigare än andra på att hitta bra lösningar; somliga domare är mer karismatiska än andra och kan bättre övertala parterna att komma överens. I viss utsträckning kan man överbygga dessa skillnader med utbildning. Man kan också ordna arbetsfördelningen i domstolen så att endast särskilt lämpliga domare handlägger mål om vårdnad etc. (se dock nedan angående nackdelar med detta). Vad man i vart fall bör kräva är att varje domare i vårdnadsfall visar ett engagemang och en uppriktig vilja att försöka komma fram till någonting vettigt i samarbetet med parterna. En lagregel i föräldrabalken som slår fast detta (6 kap. 18 a § föräldrabalken) tillstyrks.

Samtidigt är det viktigt att slå fast att domstolen inte får rygga sitt ansvar att faktiskt ta ställning i en konflikt mellan föräldrarna. Det får inte vara så att domaren in absurdum tjar på parterna att komma överens. Det är inte sällan så att barnet i vårdnadsutredningen uttrycker en önskan om att någon utomstående skall bestämma hur det skall vara.

Medlare (avsnitt 11.1.2)

Tingsrätten ställer sig tveksam till om de resurser som ett medlingsinstitut kräver är väl använda. En domare med rätt känsla kan göra mycket, liksom duktiga och erfarna advokater. I de fall detta inte leder ända fram, finns möjligheten till samarbetsamtal inför specialiserade personer inom socialförvaltningen. Skall man nu införa ännu en figur, är frågan om detta ändå inte bara leder till tidsuträkt och ökade kostnader utan att fler samförståndslösningar egentligen uppnås. En anledning till att medling tydligen lyckas relativt ofta i verkställighetsprocesser kan vara att det då gått längre tid från den ursprungliga processen och att parternas förutsättningar att komma överens då kan ha förändrats, t.ex. på grundval av de dittillsvarande erfarenheterna.

På s. 264 nederst nämns frågan om ett *eget ombud för barnet* i vissa fall. Utredningen uttalar sig försiktigt positivt om detta men påpekar att frågan inte omfattas av direktiven. Eftersom frågan ändå är aktuell inom Justitiedepartementet finns det anledning att uttala att tingsrätten ser positivt på en reform som innebär att barnet får möjlighet till eget ombud i fall där det finns påtagliga skäl för det, t.ex. på grund av att föräldrarna på grund av sin starka inbördes konflikt inte kan förväntas ha förmåga att fullt ut ta barnets intressen till vara. Tingsrätten föreställer sig att ett eget ombud kan vara bra när det gäller vissa äldre barn i situationer där socialtjänstens utredning inte ger tillräckligt underlag för tillvaratagande av barnets intressen.

Allmänt om långvariga och upprepade processer (avsnitt 11.2)

Inga förslag lämnas i detta avsnitt, och tingsrätten har ingen annan uppfattning än utredningen. Redan förslaget att föra in verkställighetsprocessen i allmän domstol innebär en begränsning av processandet. Vad man kan överväga för att minska antalet processer är att återinföra någon typ av spärr för att väcka ny talan om samma sak, men en sådan spärr har förstås sina nackdelar. Tingsrätten har inte den erfarenheten att processmissbruket är särskilt utbrett, men otvivelaktigt förekommer det.

Handläggningen i stort vid tingsrätt (avsnitt 11.3)

Inte heller i detta avsnitt lämnas några förslag till förändringar. Det är bra att utredningen pekar på möjligheten att avgöra mål utan att utfärda stämning. Den möjligheten

har använts i det någon gång förekommande fallet att en part som förlorat en vårdnadstvist mer eller mindre omgående väcker en ny talan om samma sak. Att avvisa bevisning är svårt i praktiken, även om utredningen har rätt i att förhör med mormor etc. sällan ger något bevisvärdemässigt. Tanken på en särregel, enligt vilken det skulle vara lättare att avvisa bevisning i just denna typ av mål, är emellertid inte tilltalande. Det skall påpekas att 35 kap. 14 § rättegångsbalken erbjuder vissa möjligheter att föredra närståendes uppgifter ur socialtjänstens utredningar.

Parternas rättegångskostnadsansvar (avsnitt 11.3.2)

Tingsrätten ifrågasätter om det inte borde finnas utrymme för att redan nu se över rättshjälpsreglerna. De är inte systematiskt väl utformade (särskilda skäl för "äkenskapsskillnad och därmed sammanhängande frågor" men inte för renodlade processer om vårdnad etc). Normalt bör man få rättshjälp vid den första processen, men kanske borde man ha en skarpare regel (synnerliga skäl?) om parten återkommer med en ny talan i samma fråga.

Intermistiska beslut (avsnitt 11.4)

Tingsrätten har ingen erinran mot att det i lagtexten förtydligas att domstolen har en rätt att vägra ett interimistiskt beslut, något som gäller även idag. Grundprincipen bör vara att ett interimistiskt beslut skall fattas bara om det behövs för barnets bästa. Den föreslagna lokutionen "beaktansvärda skäl" förefaller mindre lyckad; att domstolen inte skall ta hänsyn till några andra skäl än sådana som är beaktansvärda behöver väl knappast sägas.

Den föreslagna möjligheten till s.k. prövotid, ett slags interimistiska prövoperioder (6 kap. 20 § första stycket FB i förslaget), behöver enligt tingsrättens mening inte särregleras. Redan idag fungerar interimistiska beslut i många fall som ett slags prövoperioder. Att formalisera och avgränsa detta på det sätt som skett leder inte till några förbättringar, snarare kan det leda till onödiga gränsdragningsproblem. Det bör vidare betonas att någon formell vilandeförklaring i allmänhet inte bör ske efter ett interimistiskt beslut. Som framhålls på andra håll i betänkandet är det normalt viktigt från barnets synpunkt att det blir så snabba beslut som möjligt om hur frågorna om boende etc. skall lösas. I den situationen leder institutet vilandeförklaring åt fel håll.

Överklagandefrågor (avsnitt 11.4 -11.6)

Tingsrätten tillstyrker på de skäl som anförs i betänkandet att prövningstillstånd införs i ledet tingsrätt-hovrätt i mål om vårdnad etc. Ett system med prövningstillstånd bör givetvis omfatta även interimistiska beslut. Med det konstaterandet instämmer tingsrätten i utredningens bedömning att något överklagandeförbud inte bör införas beträffande sådana beslut (avsnitt 11.4). När det gäller möjligheterna till omprövning (avsnitt 11.5) anser tingsrätten att svårigheterna med att införa en begränsning av dessa möjligheter är så pass stora att de överväger de fördelar som står att vinna. Tingsrätten instämmer därför i utredningens resonemang och slutsats i denna del.

Skyddade personuppgifter (avsnitt 11.7.2 - 11.8)

De problem från sekretesssynpunkt som uppkommer om barnet eller någon av föräldrarna har skyddade personuppgifter är inte lättlösta. De av utredningen föreslagna lösningarna bidrar otvivelaktigt till att minska problemen, även om lösningarna inte är

heltäckande. Tingsrätten har inga bättre förslag och ställer sig därför bakom utredningens.

Domares kompetens (avsnitt 11.9)

Frågan om metoderna för att stärka domares kompetens i mål om vårdnad etc. har inte något självklart svar. Utredningen gör en jämförelse med ungdomsmålen. När kraven på domare i sådana mål år 2001 ändrades från att domaren skulle vara "särskilt lämpad" till att han eller hon skulle vara "särskilt utsedd", så innebar den reformen knappast några jättekliv i riktning mot mer kompetenta domare. Att nu kopiera över detta uttryckssätt till familjemålen innebär inte heller några påtagliga förbättringar. Att man i viss mån specialiserar familjemålen kan vara naturligt med tanke på olika domares intressen och fallenhet, och det är viktigt att man inom varje domstol kontinuerligt uppmärksammar frågan. Men generellt har man enligt tingsrättens erfarenhet anledning utgå från att domare besitter nödvändiga och tillräckliga utförsgåvor för att döma i familjemål, som ju är en mycket vanlig typ av mål på en ordinär tingsrätt. Att specialisera mer än nödvändigt leder inte till några påtagliga förbättringar. Tingsrätten anser att de problem som nu finns låter sig väl hanteras inom ramen för det gällande regelsystemet och avstyrker därför en regel som innebär att domare i familjemål skall vara särskilt utsedda. I sammanhanget bör nämnas att tingsrättens uppfattning är att mål om vårdnad etc. normalt bör handläggas av ordinarie domare, men att fiskaler i viss utsträckning bör få pröva på sådana mål efter en lämplighetsbedömning i det enskilda fallet.

Verkställighet och överflyttning (avsnitt 12)

Tingsrätten ställer sig helt bakom grundtankarna bakom den föreslagna reformen, innebärande att endast tillfälliga verkställighetshinder skall få beaktas inom ramen för ett ärende om verkställighet samt att verkställighetsfrågorna flyttas över till allmän domstol. I de fall där det åberopas mer varaktiga hinder mot verkställighet av ett slutligt avgörande, ser tingsrätten ingen annan lösning på frågan än den som utredningen föreslagit, nämligen att den part som åberopar hindret hänvisas till att väcka talan på nytt i själva den grundläggande frågan. Det kan visserligen hävdas att det i vissa fall skulle ge utrymme för en både smidigare och snabbare handläggning om domstolen hade möjlighet att direkt initiera ett nytt mål om den grundläggande frågan i den situationen att ett varaktigt verkställighetshinder åberopas. Å andra sidan sätter hänvisningen en press på parten att verkligen driva en talan vid påföljd av att motpartens ansökan om verkställighet annars bifalls. Tingsrätten ställer sig därför bakom det föreslagna systemet. Det torde inte kunna undvikas att gränsdragningsproblem kan uppstå när det gäller att bedöma om ett åberopat verkställighetshinder är av sådan natur att det kan beaktas inom ramen för verkställighetsprocessen eller inte. Problemen torde emellertid inte vara större än att de kan hanteras.

Det kan tilläggas att en reform genom vilken barnet får möjlighet till ett eget ombud (se ovan) kan medverka till att verkställighetsprocessen får en ännu bättre fokus på barnets intressen.

Kostnads- och konsekvensanalys (avsnitt 14)

I denna del vill tingsrätten bara peka på att ett överförande av verkställighetsprocessen från allmän förvaltningsdomstol till allmän domstol torde kräva att resurser flyttas över från länsrätt till tingsrätt. Även om antalet mål inte är särskilt stort relativt sett, är mål av detta slag erfarenhetsmässigt infekterade och resurskrävande. Att Falu tingsrätt skulle klara den extra belastning som de nya uppgifterna innebär utan ett resurstillskott framstår som uteslutet.

Några synpunkter på lagtexten

6 kap. 18 a § föräldrabalken

Den föreslagna formuleringen synes innebära att rätten kan medverka till överenskommelser som är mindre bra för barnet, om det är lämpligt med hänsyn till omständigheterna. Paragrafen bör därför formuleras om.

6 kap. 20 § föräldrabalken

Som påpekats tidigare är formuleringen "om det finns beaktansvärda skäl" inte bra. Än större blir förvirringen, när man jämför med formuleringen senare i paragrafen "om det finns skäl för det". I det ena fallet skall endast beaktansvärda skäl beaktas, medan rätten i det andra fallet tydligen skall ha möjlighet att beakta även icke beaktansvärda skäl. Även om man genomför förslaget i sak, måste paragrafen omformuleras. Det finns också bortsett från detta ett behov av att lätta upp paragrafen språkligt.

I andra stycket bör ges utrymme för att socialnämnden avger yttrande utan att samtal med föräldrarna ägt rum. Det kan självfallet tänkas förekomma fall där någon av föräldrarna vägrar medverka inför socialnämnden.

6 kap. 21 § föräldrabalken

I sista stycket har tagits in ett förslag enligt vilket frågor om utdömande av vite som förelagts i ett interimistiskt beslut skall tas upp i ett särskilt domstolsärende. Tingsrätten ifrågasätter om inte frågan om vitesutdömande kunde hanteras inom ramen för det pågående målet eller ärendet, precis som ett vite som föreläggs enligt rättegångsbalken.

21 kap. 4-5 § föräldrabalken

Formuleringen i 4 § ger intryck av att bestämmelsen är fakultativ, dvs. att rätten har möjlighet att bifalla en ansökan om verkställighet trots att ett tillfälligt hinder föreligger. Detta torde inte vara avsikten.

I 5 § uppställs som en förutsättning för hänvisning att rätten finner det påkallat med hänsyn till barnets bästa att den grundläggande frågan prövas på nytt. Man undrar vad som händer om inte denna förutsättning är uppfylld. Skall rätten då avslå ansökningen om verkställighet eller skall man bifalla den? Tingsrätten ifrågasätter om det inte måste vara en obligatorisk regel för rätten att hänvisa parten att väcka talan i den situationen att det är ett icke tillfälligt hinder som åberopas.

Lagtexten skulle kunna formuleras enligt följande:

4§

Bestrider motparten en ansökan om verkställighet under åberopande av en omständighet av tillfällig natur, skall rätten pröva om det åberopade hindret leder till att ansökningen skall avslås.

5 § första stycket

Åberopar motparten ett annat hinder mot verkställighet än som avses i 4 §, skall rätten inte pröva ansökningen. Rätten skall i stället bereda parterna och socialnämnden tillfälle att väcka talan med yrkanden enligt 6 kap. i den ordning som föreskrivs för tvistemål. Sådan talan skall väckas inom tre veckor från rättsens beslut.

Detta yttrande har beslutats av tingsrätten i plenum. Därvid har deltagit lagmännen Lars Eklycke och Jan Rudberg samt rådmännen Jörgen Karlsson, Hans Holback, Ronny Eriksson, Lars Vestergren och Mats Torgils. Föredragande har varit Eklycke, Rudberg och Karlsson.

På tingsrättens vägnar

Lars Eklycke

Jörgen Karlsson